

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เพื่อที่จะให้ได้คำตอบที่จะอธิบายปรากฏการณ์รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนดีเด่นอย่างเพียงพอผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาข้อมูล ด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept-Interview) การจัดกลุ่มสนทนา (Focus-Group Discussion) การสังเกตและจดบันทึก (Observation and Field-Note) แล้วใช้แนวคิดในการอธิบายและการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ที่ศึกษาได้เพื่อให้ได้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่นโรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้คือ

1. เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนที่ได้รับรางวัลดีเด่น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนที่ได้รับรางวัลดีเด่น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษารูปแบบและกระบวนการมีส่วนร่วมตลอดจนเงื่อนไขในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่นโรงเรียนกันทรารมย์จังหวัดศรีสะเกษโดยดำเนินการ ดังนี้

1. พื้นที่ในการศึกษา ผู้วิจัยได้เลือกโรงเรียนกันทรารมย์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 1 เนื่องจากโรงเรียนกันทรารมย์เป็นโรงเรียนดีเด่นในระดับประเทศโดยจะเห็นได้จากการได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนต้นแบบของโรงเรียนในฝันและโรงเรียนรางวัลพระราชทาน
2. ผู้ให้ข้อมูลหลักคือกลุ่มคนและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนกันทรารมย์ ซึ่งประกอบไปด้วยผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ช่วยบริหารสถานศึกษาคณะครู นักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น ผู้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมาก และผู้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานน้อย
3. การเก็บข้อมูลเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept-Interview) การจัดกลุ่มสนทนา (Focus-Group Discussion) การสังเกตและการจดบันทึก (Observation and Field-Note)

4. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลรายวันและรายสัปดาห์ ภายหลังที่เก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดสนทนากลุ่มและการสังเกตการจดบันทึก แล้ว จัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้ทราบว่า ได้ข้อมูลอะไรที่ครบถ้วนแล้วและจะต้องเก็บข้อมูลอะไรเพิ่มเติมอีกและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่ออธิบายรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานรวมทั้งวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม ในกลุ่มที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานมากและ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานน้อย เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดและ มุมมอง รวมทั้งเหตุผลที่แตกต่างกันและวิเคราะห์ภาพความสำเร็จ เพื่อหารูปแบบและกระบวนการ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการขั้นพื้นฐาน

5. สรุปผลรายงานการวิจัยและเขียนรายงานการวิจัย

สำหรับผลที่ได้จากการศึกษา รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ ศึกษาสังเคราะห์และวิเคราะห์ได้มาเสนอตามลำดับ ดังนี้

5.1 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนของ โรงเรียนดีเด่น โรงเรียนก้นทรากรมน์ จังหวัดศรีสะเกษ

5.2 รูปแบบและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนก้นทรากรมน์ จังหวัดศรีสะเกษ

5.3 เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากและเงื่อนไข การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานน้อยของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนก้นทรากรมน์ จังหวัดศรีสะเกษ

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของ โรงเรียนดีเด่น โรงเรียนก้นทรากรมน์ จังหวัดศรีสะเกษ

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนก้นทรากรมน์ในชุมชนก้นทรากรมน์พบว่า พลังของการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา เจ้าอาวาส นายกสมาคมศิษย์เก่า ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น กลุ่มนักเรียน กลุ่มคณะครู กลุ่มประชาชน เป็นพลังของการมีส่วนร่วมที่ได้ผลอย่างดี ทั้งในแง่การแบ่งเบาระบบประมาณ บุคลากร รวมไปถึงทรัพยากรอื่น ๆ บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานมีตั้งแต่ระดับปฏิบัติไปจนถึงระดับนโยบาย เป็นชุมชนที่มีศักยภาพและความรู้เกี่ยวกับ การศึกษาเป็นอย่างดี ที่สำคัญคือมีกระบวนการทัศนความเข้าใจการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่ง เป็นแนวทางที่สร้างสรรค์ เป็นแนวทางการร่วมมือที่เรียกว่า “บวร” หรือแนวทางการประสานความ ร่วมมือในการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานใน

การจัดการศึกษาที่สอดคล้องดังที่ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ที่ระบุว่า ในการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 8) และในกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้และการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันทางสังคมอื่น

รูปแบบและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาระดับพื้นฐานของโรงเรียน ตีเต็น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาระดับพื้นฐานแล้วพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนมีรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เป็นรูปแบบต่าง ๆ ในชุมชนกันทรารมย์ ดังนี้

1. รูปแบบการมีส่วนร่วมกับองค์กรส่วนท้องถิ่น ซึ่งพบว่าเทศบาลตำบลกันทรารมย์มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนกันทรารมย์เป็นอย่างมาก ทั้งในแง่การสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร และทรัพยากรสนับสนุนด้านอื่น ๆ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากนายกเทศมนตรี และเทศมนตรี เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการจัดการศึกษาระดับพื้นฐาน
2. รูปแบบการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีรูปแบบชัดเจนและมีส่วนร่วมในทุก ๆ ขั้นตอนการจัดการศึกษาระดับพื้นฐานตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการคิดการวางแผนการลงมือปฏิบัติกรติดตามประเมินผล และการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของโรงเรียน
3. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาระดับพื้นฐานแบบเครือข่ายผู้ปกครองของนักเรียน เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้โรงเรียนประสบผลสำเร็จในหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านการระดมทรัพยากร การเข้าถึงผู้ปกครองนักเรียนรวมไปถึงการควบคุมดูแลความประพฤติของนักเรียน และความเข้าใจอันดีระหว่างบ้านและโรงเรียน
4. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการระดมทุน (Capital Mobilization) เป็นการระดมทรัพยากรในทุก ๆ ด้านทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์และการจัดการซึ่งมีการระดมทุนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สมาคมศิษย์เก่า สมาคมผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง ผ้าป่าเพื่อการศึกษาจากเอกชน องค์กรเอกชนและจากส่วนราชการอื่น ๆ ซึ่งเป็นส่วนที่สนับสนุนส่งเสริมที่สำคัญที่ทำให้โรงเรียนประสบผลสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่วางไว้
5. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เป็นรูปแบบที่สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชุมชนกับโรงเรียนซึ่งมีรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเสียงตามสาย รูปแบบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้ผลดี เพราะเป็นการเข้าไปช่วยเหลือชุมชนในงานประเพณี

ต่าง ๆ การให้บริการชุมชน ทั้งวัสดุอุปกรณ์กีฬา บุคลากร รวมไปถึงใช้สถานที่ของโรงเรียนในกิจกรรมชุมชนต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างชุมชนกับโรงเรียน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากการศึกษายังพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นรูปแบบที่มีกระบวนการ (Process) ที่เป็นพลวัตต่อเนื่อง (Dynamic) คือมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องและเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน (Interaction) โดยมีกระบวนการมีส่วนร่วม 5 ประการคือ

1. การระดมความคิด (Brainstorming Participation) คือการคิดค้นและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ในลักษณะของการร่วมคิด ที่มาจากทุกฝ่าย
2. การร่วมวางแผน (Planning Participation) คือการนำสิ่งที่ร่วมคิดมากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการร่วมกัน ด้วยการระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย
3. การร่วมลงมือทำ (Taking Action Participation) คือการนำแผนงานที่ได้ไปร่วมกันทำหรือแบ่งงานกันรับผิดชอบเพื่อให้เป็นไปตามแผนและเป้าหมายที่วางไว้
4. การร่วมติดตามประเมินผล (Monitoring Participation) คือการร่วมกันติดตามผลงานที่ทำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น
5. การรับผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefits Participation) เป็นการร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ร่วมชื่นชมยินดีในผลงานที่เกิดจากการร่วมคิด ร่วมทำ ซึ่งจะนำไปสู่ความสามัคคีที่ดีสমানฉันท์และเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

จะเห็นได้ว่านอกจากรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในครั้งนี้แล้วสิ่งที่พบอีกอย่างหนึ่งคือรูปแบบที่เป็นกระบวนการซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเป็นพลวัตที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง และมีปฏิสัมพันธ์ภายในซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

เงื่อนไขการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

เพื่อให้ทราบถึงเงื่อนไขการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมาก ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมสนับสนุนพบว่ามีเงื่อนไขที่ส่งเสริมสนับสนุนอยู่หลายประการที่สำคัญคือ

1. การมีผู้นำทางศาสนาให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญของการศึกษา เพราะผู้นำทางศาสนาเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชน ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนและกิจกรรมของโรงเรียน

2. ผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น และผู้นำชุมชน ช่วยเหลือสนับสนุนอย่างจริงจัง ในชุมชน เทศบาลกันทรารมย์ นายกเทศบาล และคณะเทศมนตรีและผู้นำชุมชนในคุ้มต่าง ๆ ให้ความสำคัญ ในการพัฒนาชุมชน โดยเห็นความสำคัญในการจัดการศึกษา มาเป็นอันดับแรก ทำให้การพัฒนา การศึกษาเป็นไปอย่างมีรูปธรรม

3. การมีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชนหลายกลุ่ม เช่น สมาคมศิษย์เก่ากันทรารมย์ สมาคมผู้ปกครอง และครูกันทรารมย์และกลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียน เป็นผลให้ชุมชนคุ้นเคย กับ การร่วมมือในการดำเนินงานกับกลุ่มต่าง ๆ และเกิดการร่วมมือกับทางโรงเรียนอย่าง สม่ำเสมอ

4. คณะครูมีความสามัคคีและร่วมกันพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การร่วมมือร่วมใจของคณะครู ในโรงเรียน นับว่าเป็นแรงผลักดันที่มีพลังอีกส่วนหนึ่งที่จะนำไปสู่องค์กรไปสู่ความสำเร็จตาม เป้าหมายได้

5. ผู้บริหารเป็นที่ยอมรับของคณะครูและชุมชน ผู้บริหาร นับว่าเป็นแกนนำสำคัญที่จะ เป็นส่วนช่วยในการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ ผู้บริหารของโรงเรียนกันทรารมย์มี บุคลิกลักษณะเด่น มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นแบบอย่าง ทুমเทให้กับงานอย่างจริงจัง ประกอบกับ เป็น ผู้มีวิสัยทัศน์ และเห็นความสำคัญทางการศึกษา คิดริเริ่มงานการศึกษาอย่างสร้างสรรค์ ทำให้เกิดการยอมรับในการทำงานจากทุกฝ่าย

อย่างไรก็ตามยังมีเงื่อนไขการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานน้อย อยู่บ้างซึ่ง เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมแต่ก็เป็นส่วนน้อยซึ่งจากการศึกษาพบว่ามียอยู่ 2 ประการคือ

1. ชุมชนขาดความรู้เรื่องการดำเนินการของโรงเรียนในเรื่องของการจัดการเรียนการสอนอันอาจจะสืบเนื่องมาจาก ชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งมองว่าตนเองยังขาด ความรู้เรื่องนี้ที่จะมีส่วนร่วมเข้าไปจัดการเรียนการสอนได้

2. เงื่อนไขเกี่ยวกับระบบราชการพบว่าอุปสรรคในการทำงานคือระบบราชการที่มีระเบียบ ปฏิบัติมากมายล่าช้าโดยเฉพาะในด้านงบประมาณ ที่มีได้สนับสนุนอย่างจริงจัง

จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีทั้งปัจจัยที่ส่งเสริม สนับสนุนและเป็นอุปสรรค อย่างไรก็ตามจากการศึกษาในชุมชนกันทรารมย์จะพบเงื่อนไขที่เป็น อุปสรรคน้อยมาก ส่วนใหญ่จะพบเงื่อนไขที่ส่งเสริมและสนับสนุนที่ทำให้เกิดมีส่วนร่วมในการจัด การศึกษาขั้นพื้นฐานมาก ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้โรงเรียนกันทรารมย์ ประสบ ผลสำเร็จได้รับรางวัลเป็นโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนต้นแบบ โรงเรียนในฝันของกระทรวงศึกษาธิการ และสุดท้ายได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทานดีเด่น โรงเรียนขนาดใหญ่ จนเป็นโรงเรียนที่มี ชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของส่วนราชการและชุมชนในปัจจุบัน

อภิปรายผล

จากข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ที่ศึกษา ได้ข้อค้นพบจากการศึกษาเป็นผลของการวิจัย ซึ่งสรุปและนำเสนอเพื่ออธิบายรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในโรงเรียนดีเด่น ในมุมมองของชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งเงื่อนไขผู้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากและผู้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานน้อย รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ได้จากปรากฏการณ์ ในชุมชนซึ่งขอนำเสนอข้อสำคัญเกี่ยวกับสรุปอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

จากแนวคิดการพัฒนาประเทศที่เปลี่ยนแนวทางพัฒนาประเทศจากการเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ มาเป็นการพัฒนาประเทศโดยการเน้นการพัฒนาคน โดยให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งมีแนวทางที่เห็นได้อย่างเด่นชัดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549 ทำให้แนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาคนมีความชัดเจนขึ้นและมีแนวทางการปฏิบัติในอันที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมผลักดันในการพัฒนาประเทศมากขึ้น โดยมีความพยายามที่จะกระจายอำนาจในการปกครองประเทศลงไปสู่ชุมชน โดยผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 8 (6) ที่กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่น

จากสภาพการศึกษาแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน รูปแบบการมีส่วนร่วม คือการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ครู นักเรียนผู้บริหาร ผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ประชาชน ผู้ปกครองนักเรียน มาร่วมกันดำเนินการในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีลักษณะที่เป็นรูปแบบต่าง ๆ จำนวน 5 รูปแบบ คือ

- 1) รูปแบบการมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2) รูปแบบการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
- 3) รูปแบบการมีส่วนร่วมในการระดมทุน
- 4) รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบเครือข่ายผู้ปกครอง
- 5) รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546, หน้า 205) ที่ศึกษาขบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมพบว่า มี 5 ประเด็น คือ 1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวบรวม

กลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทาง การดำเนินการ และทรัพยากรที่จะต้องใช้ 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก 4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของการเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม 5) การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

และจากการวิเคราะห์การดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า มีลักษณะของกระบวนการ (Process) และมีพลวัต (Dynamic) คือมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ มีการแก้ปัญหาร่วมกันกำหนดแผนงานใหม่ ๆ เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยพบว่ามีกระบวนการมีส่วนร่วม 5 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมในระดมความคิด (Brainstorming Participation) 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning Participation) 3) การมีส่วนร่วมในการลงมือทำ (Taking Action Participation) 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล (Monitoring Participation) และ 5) การรับผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefits Participation)

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ก่อนทำการวิจัยนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่เป็นลักษณะภาพนิ่ง เป็นรูปแบบที่ไม่มีการเคลื่อนไหว แต่หลังจากการวิจัยแล้วพบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นรูปแบบที่มีการเคลื่อนไหวเป็นกระบวนการ (Process) มีพลวัตต่อเนื่อง (Dynamic) อยู่ตลอด เวลาและยังพบว่าในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วมยังมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ซึ่งกันและกัน เป็นลักษณะที่ย้อนกลับหากันได้ในแต่ละขั้นตอนถ้าขั้นตอนนั้นยังไม่ประสบผลสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ในขั้นตอนนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อคิน รพีพัฒน์ (2527, หน้า 100-101) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา ซึ่งมี 5 ระดับ คือ 1) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 2) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา 3) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา 4) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา 5) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนาและยังสอดคล้องกับ บัณฑิต อ่อนคำ (2537, หน้า 13) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1) การมีส่วนร่วมในขั้นเริ่ม

การพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย ขั้นตอนที่ 2) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้ ขั้นตอนที่ 3) การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการ ขอความช่วยเหลือจากภายนอก ขั้นตอนที่ 4) การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ขั้นตอนที่ 5) การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด นอกจากนี้องค์การยูนิเซฟ/ WHO/UNICEF (1978, pp. 41-49) ที่ได้วิจัยพบว่า รูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอน คือ 1) การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาจัดลำดับความสำคัญตัดสินใจ เป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผล และประการสำคัญ คือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง 2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชน ต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบได้ในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน 3) การใช้ประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรม มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ 4) การได้รับประโยชน์ โดยประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกัน และยังคงคล้อยตามกับ โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980, pp. 213-218) ซึ่งได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่าการมีส่วนร่วมมี 4 แบบ คือ 1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ 2) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบไปด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหาร การประสานความร่วมมือ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผล ประโยชน์ด้านวัตถุ ด้านสังคมและส่วนบุคคล 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นอกจากนี้ ยังพบว่านอกจากรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่นที่มีรูปแบบเป็นกระบวนการแล้วยังมีเงื่อนไข การมีส่วนร่วม ซึ่งเป็น

เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ เงื่อนไขการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมาก ซึ่งมีข้อค้นพบที่สำคัญ 5 ประเด็น คือ 1) การมีผู้นำทางศาสนาให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญทางการศึกษา 2) ผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนช่วยเหลือสนับสนุนอย่างจริงจัง 3) การมีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชนหลายกลุ่ม 4) คณะครูมีความสามัคคีและร่วมพัฒนาอย่างจริงจัง และ 5) ผู้บริหารเป็นที่ยอมรับของคณะครูและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ เมตต์ เมตต์การุณจิต (2547, หน้า 247-248) ที่กล่าวถึงในปัจจัยด้านสถานศึกษาที่เป็นปัจจัยส่งเสริม 3 ปัจจัย คือ 1) ผู้บริหารสถานศึกษา ปัจจัยนี้ถือเป็นบุคลิกเฉพาะตัว ซึ่งแต่ละคนจะมีไม่เหมือนกันแม้ว่าจะมีบทบาทหน้าที่ไม่ต่างกันก็ตาม บางคนมีความรู้สูงแต่ไม่สามารถปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จ ก็มี ดังนั้น หากผู้บริหารมีมนุษยสัมพันธ์สูง มีความเป็นกันเอง ให้เกียรติแก่ผู้ปกครอง ก็จะทำให้บรรยากาศเป็นไปในทางที่ดีในด้านความซื่อสัตย์ก็เป็นเรื่องสำคัญ หากผู้บริหารมีความโปร่งใสด้านการเงิน ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ โดยเฉพาะการบริจาคเงินหรือทรัพย์สิน หากทางสถานศึกษานำไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ ก็จะทำให้เกิดความศรัทธาจากชุมชน เพราะผู้บริจาคย่อมมุ่งหวังให้สิ่งที่บริจาคไปนั้นเกิดประโยชน์สูงสุด 2) ครู อาจารย์ เป็นบุคลากรสำคัญในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้เด็ก ดังนั้น ความเอาใจใส่ต่อการเรียนของเด็กซึ่งเป็นสิ่งปรารถนาของผู้ปกครอง จะทำให้ผู้ปกครองยินดีที่จะตอบแทนสถานศึกษาถ้าหากว่าบุตรหลานของเขาเรียนเก่งชนะการประกวดแข่งขันต่าง ๆ สามารถสอบเข้าเรียนต่อ โรงเรียนที่มีชื่อเสียงได้ นอกจากนี้ ความห่วงใยของครูที่มีต่อเด็กในด้านสวัสดิภาพ ด้านยาเสพติด ด้านความสามารถของคณะครูตลอดจนความประพฤติของครู ถ้าเป็นไปในทางที่ดีก็ย่อมจะทำให้เป็นที่พึงพอใจของผู้ปกครอง 3) ผลการปฏิบัติงานของสถานศึกษา สถานศึกษาที่มีชื่อเสียง มีการจัดการเรียนการสอนที่ดี ครูเอาใจใส่นักเรียน มีผลงานทางวิชาการ เช่น ชนะการประกวดห้องสมุด ชนะการประกวดสุขภาพอนามัยเด็ก ชนะการประกวดแข่งขันของนักเรียน เป็นต้น หากสถานศึกษาใดมีคุณสมบัติในลักษณะดังที่กล่าวมานี้ จะทำให้ผู้ปกครองสนใจที่จะส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียน จนทำให้บางแห่งเกิดปัญหาในการรับนักเรียน เพราะนักเรียนมีจำนวนมากเกินความต้องการของสถานศึกษา และบางกรณีก็มีผู้ปกครองให้สินบนและยินดีซื้ออุปกรณ์ให้ทางสถานศึกษาต้องการอีกด้วย และยังสอดคล้องกับผลงานทางวิจัยของ ศิริกาญจน์ โกสุภ (2542, หน้า 171-172) ที่พบว่าเงื่อนไขที่สนับสนุนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วย เงื่อนไข 4 ประเด็น คือ 1) การที่มีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชน หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มจักสาน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มหนุ่มสาวและกลุ่มเยาวชน 2) การมีสถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในชุมชนวัดมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาเพราะนอกจากวัดเป็นสถาบันทางศาสนาในชุมชนแล้วยังเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถานที่เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล เพราะวัดเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนเข้า

มาร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มากและสม่ำเสมอ 3) ผู้นำทางศาสนาให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญของการศึกษา ผู้นำทางศาสนานับว่าเป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการชักชวนหรือสนับสนุนให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน 4) ผู้นำชุมชนมีความกระตือรือร้นในการทำงาน ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะคณะกรรมการโรงเรียนและสมาชิกองค์กรการบริหารส่วนตำบลส่วนมากเป็นคนวัยหนุ่มที่มีการศึกษาพอสมควร จึงมีความสนใจในการทำงานทั้งเพื่อการพัฒนาโรงเรียนและพัฒนาชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ พบว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่น โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษมีรูปแบบที่เป็นกระบวนการ 5 ขั้นตอนคือ 1) การระดมความคิด (Brainstorming Participation) 2) การร่วมวางแผน (Planning Participation) 3) การร่วมลงมือทำ (Taking Action Participation) 4) การร่วมติดตามประเมินผล (Monitoring Participation) 5) การรับผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefits Participation) ซึ่งถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเพราะนอกจากจะสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว ยังเป็นสิ่งที่จะเป็นช่วยโรงเรียนสามารถดำเนินการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนร่วมกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อชุมชนได้ รวมทั้งจะทำให้จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนชนลดการพึ่งพิงการสนับสนุนการรัฐลง และเป็นการระดมทรัพยากรในชุมชนมาช่วยในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะทำให้โรงเรียนและชุมชนสามารถจัดการศึกษาได้ตรงกับความต้องการของชุมชนมากขึ้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นผลมาจากข้อค้นพบในการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการรูปแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้ คือ

1. ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย
2. ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติ
3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

1.1 ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการศึกษามากแต่ขาดภาคเอกชนและภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาดังนั้นรัฐ โดยกระทรวงศึกษาธิการ ควรวางระบบกลไกและมาตรการให้เอกชนและภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยกำหนดสิทธิประโยชน์แก่กลุ่ม ฝ่ายต่าง ๆ อย่างชัดเจนและ

เป็นธรรม เช่น การลดภาษี การเพิ่มอุดหนุนให้กับภาคเอกชนเพื่อจูงใจให้เกิดการลงทุนทางการศึกษา และการระดมทรัพยากรใหม่ ๆ

1.2 ระเบียบกฎหมายที่เป็นรูปแบบของคณะกรรมการพบว่า สัดส่วนที่มาจากชุมชนมีน้อยคั้งนั้นกระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการครูและบุคลากรทางการศึกษาควรเร่งรัดการออกกฎกระทรวงในส่วนที่เกี่ยวกับคณะกรรมการ เขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และในส่วนคุณสมบัติและการได้มาซึ่งกรรมการ ควรให้มีความยืดหยุ่นและมีสัดส่วนที่ให้พ่อแม่ผู้ปกครอง และชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้น รวมถึงควรมีการทบทวนและปรับปรุง กฎระเบียบ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

1.3 ควรมีคณะกรรมการหรือองค์กรระดับชาติ ที่เป็นกลไกกลางในการรับผิดชอบ การส่งเสริม สนับสนุน รวมถึงติดตามผลและสังเคราะห์องค์ความรู้การมีส่วนร่วม เพื่อทำให้การมีส่วนร่วมจัดการศึกษาโดยทุกภาคส่วนของสังคมเกิดขึ้นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยคณะกรรมการดังกล่าวควรประกอบด้วยตัวแทนจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

2. ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติ

2.1 โรงเรียนและหน่วยงานการศึกษา เช่น เขตพื้นที่การศึกษา ระดมการมีส่วนร่วมจากและชุมชนจัดทำเป็นเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการด้านการพัฒนาโรงเรียนร่วมกัน

2.2 หน่วยงานการศึกษาควรให้ความสำคัญและสนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชน ให้เข้ามาทำหน้าที่หรือมีบทบาทจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ การคิดค้นแผนการร่วมมือ โครงการนำร่องและเป็นพี่เลี้ยงหรือกลไกการประสานชุมชน

2.3 ส่งเสริมให้แต่ละเขตพื้นที่การศึกษามีหน่วยประสานที่เป็นศูนย์กลางและเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาแก่ชุมชน และโรงเรียนในการขยายบทบาทการจัดการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมที่มีมาตรฐาน รวมถึงการสนับสนุนเครือข่ายชุมชนที่มีความพร้อม ให้เข้ามาเป็นหุ้นส่วน จัดการศึกษาในเขตพื้นที่นั้น

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

3.1 ควรศึกษาถึงรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในประเด็นปัญหาการวิจัยที่ว่า ทำอย่างไรชุมชนจึงจะได้รับประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนให้เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนให้มากขึ้น

3.2 ควรศึกษากระบวนการเรียนรู้ในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความตระหนัก รวมถึงทักษะในการสานสัมพันธ์

และการทำงานร่วมกับกลุ่มชุมชนอันหลากหลายการรับมือและแนวทางแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืน

3.3 ควรศึกษาถึงลักษณะรูปแบบกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการศึกษาในชุมชน ในส่วนที่เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การจัดการศึกษาตาม อัยาศัย การจัดการศึกษานอกโรงเรียน การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ หรือการจัดการศึกษาในลักษณะโรงเรียนในบ้าน (Home School) การตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน การจัดการศึกษาแบบโรงเรียน โรงงาน ที่เป็นรูปแบบใหม่ในการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากขึ้น เพื่อแสวงหารูปแบบที่หลากหลายที่จะเป็นทางเลือกในการจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชน และชุมชนรวมถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อไป

3.4 ควรศึกษาถึงความยั่งยืน (Sustainability) ของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่นว่า ทำอย่างไรจึงจะให้กระบวนการที่ชุมชนมีส่วนร่วม มีการพัฒนาเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องไม่เสื่อมถอย เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีในการพัฒนาโรงเรียนอื่นสืบต่อไป